

Hova süllyed a nevelés, ha csak szatócskérdésekkel foglalkozik? Soha el nem éri legfőbb célját: a jellem kristályossá tételét. Ha az élelmességet tanítja, semmi kézzelfoghatót nem tanít. A pénzesztétika nem titok és nem tudomány (Smiles). Csak világfelfogást ad: anyagiasságot, csak jellemet alakít a nagyravágyásra. Az erre nevelt embert a gerinces lények közé számíthatjuk-e? A kapzsiságtól, a gépiességtől, a laza közfelfogás által megengedett bűnöktől, az egyéni erkölcstelenségből származó alacsonyságoktól semmi sem óvja meg. Magasabb célja nincs, határozott utat nem ismer. Lelkekbe nem merült el; lelkét megismerni, kifejtetni nem tudja. Lelke üres hólyag, melyet aranyakkal akar megtölteni. De a vékony lélek könnyen elszakad. Több bukást, fájdalmat és halált rejt csillogó felszine alatt a pénz- és hatalomszerzés, mint az emberszeretet. Elvégre ez sem az én abszolút megtagadása, hiszen krisztusi fogalmazásban így hangzik az emberszeretet parancsa: szeresd felebarátodat, mint *önmagadat*. Talán símábbá teszi a köznapi életben való boldogulást, de boldogságot nem ad. Előbb üres és értéktelen lesz előtte az élet, mint az előtt, akinek *célja* is van. Mert lehet (Smiles szavai szerint) gazdag ember, azonban emellett egész életében nyomorult lény marad.

Az élelmesség iskolája nem az életre nevelne, hanem csak a vagyon és hatalom megkerítésére. Arra, amiből az emberiséget ki-nevelni kellene. A nevelés szilárdan megáll ezzel a gondolattal szemben. Sőt most, amikor minden recseg, inog, a nevelés eddigi iránya erősödik. Mind világosabbá lesz, hogy a fájdalmas, kínos, véres világfelfordulásnak, a kicsiny tragédiáknak az oka az iskola, de az utolsó szükségnek tartott, hatásában és működésében ezer módon gátolt iskola. Ennek az értékelésnek kell megváltoznia. Az iskolának, a nevelésnek továbbra is a régi, az örök célt kell követnie. Neveljen férfiakat, akik Ezsauként nem adják el örökségüket egy tál lencséért, egyéniségüket a pénz és hatalom szolgátságáért. Neveljen erőt, jellemet, amelyet az emberszeretet irányít; tiszta felfogást, amely ismeri, hogy a pénz és hatalom lidércfénye csak *vanitatum vanitas*. Neveltjei nem fognak csalódní az életben, de magukban sem. Helyükön szilárdan megállanak; az élet nekik értékes lesz, ők az életnek értékei lesznek. Nem lesznek szolgák, hanem valóban urak, az élet urai; nem lesznek szegények, hanem valóban gazdagok, gazdagabbak a mesés Krózusnál is.

(Kúnszentmiklós.)

Nánay Béla.

Az iskola mint nagyüzem.

A mostani iskolák nagy részétől nem vitatható el a nagyipari jelleg. 10—15 osztályú középiskola már megszokott jelenség, s

mindenki előtt egészen természetesnek tünik föl az osztályok *a, b, c,* sőt itt-ott *d, e, f* megjelölése és a betűk állandó szaporodása. Világvárosokban könnyű egy-egy kedvező helyen nagy tömeg tanulót összegyűjteni, másfelől a telekdrágaság miatt nehéz volna sok, külön iskolát állítani, — ennél fogva egészen érthető a leírt jelenség. Ez a városok fejlődésével mind általánosabb lesz, úgy hogy valóban azt kell hinnünk: a kapitalisztikus iskoláé a jövő.

Anyagi szempontból mint a kapitalizmus szülöttje, kétségtelenül előnyös ez az iskolaforma. 16 osztályú középiskolát véve alapul, szembeötölő pénzügyi előnyök: két-két iskolatelek, épület, tornacsarnok, igazgatói lakás, könyvtár, szertár, tanári szoba stb. helyett egy-egy szükséges csupán s két igazgató helyett egy végzi a hivatalos teendőket. A helyiségek, szertárak fenntartására kétségtelenül nagyobb összegek szükségesek ugyan, mint egy 8 osztályú iskolában, de époly kétségtelen, hogy kevesebb is bőven elég, mint két 8 osztályú iskolában. A megtakarításnak eszményi szempontból előnye, hogy így megfelelő összeg juthat tornacsarnok, szertárak stb. céljaira, a tanári kar szempontjából pedig a személyi kiadások csökkenése lehetővé teszi az idősebb tanárok óraszámának leszállítását, új állások szervezését stb. A tanulónak az osztályokban való elosztása is gazdaságosabb és célszerűbb lehet. Ha t. i. végig egy-egy osztály van a középiskolában, akkor nagy aránytalanság áll elő az egyes osztályok létszámában. Egyik esetben nem emelkedik annyira a létszám s ennek folytán a tandíjjövedelem, amennyire a tanítás rendes menetének veszélyeztetése nélkül emelkedhetnék, más esetben zsúfoltság áll elő. A sok párhuzamos osztályú iskolában az egyes osztályok létszáma mind a két szempontnak megfelelő átlagon tartható. Előnyös az is, hogy aránylag kisebb költséggel kényelmesebben, egészségesebben rendezhető az iskolaépület, dúsabban szerelhetők föl a szertárak s ennek jó hasznát veheti tanár, tanuló egyaránt.

Az igazgató föladata azonban nehéz. Már a tanárok (20—30 tanár!) egyéni megismerése is szép munkát ad neki s nem tekintve a hivatalos teendők szaporodását, mekkora föladat a tanulóereg megismerése?! Az újonnan jött növendékek száma az ilyen kapitalisztikus iskolában minden évben majdnem annyi (a budapesti Vas-utcai keresk. iskolában kétszerannyinál is több), mint egy-egy párhuzamos osztályok nélküli iskola tanulólétszáma! Az ilyen iskola igazgatója egyáltalában nem ismerheti valamennyi növendékét, még kevésbé ismerheti apró csinytevéseiket, melyek oly nagy szerepet játszanak a tanárok küszöb-alatti képzeteiben s amelyek szenvedélyes, az elfogulatlan harmadik személy előtt gyakran érthetetlen, pusztán általánosságokban mozgó kifakadásokra ragadják a tanárokat. Lehet, hogy csak véletlenség vagy

félreértés, de több nagyipari jellegű iskolában a tanárok beszédéből még szinte szemrehányás kicsendülését éreztem az igazgatónak a tanulókkal szemben való enyhesége ellen, — s ezt hajlandó voltam a fent írt módon a kapitalisztikus jellegnek tulajdonítani.

A nagy iskola igazgatói teendői kiragadják az igazgatót szaktárgya köréből; a tanárokkal, módszerökkel való hivatalos megismerkedés közben javul általános áttekintése az iskola anyagán, a különböző tanárokkal és tantárgyakkal való behatóbb foglalkozás mind több és több módszeres szempontot fődöztet föl vele. Mindezek az iskola egész működésére, általános pedagógiai kérdésekre terelik figyelmét. Ez haszon, mert a pedagógiai érdeklődés a tanítással való foglalkozást kellemessé teszi; magamon egyes elkedvetlenítő események idején tapasztaltam, hogy pedagógiai olvasmányok fölűdítik a tanítási kedvet, ezért több ízben öntudatosan is alkalmaztam (és jó sikerrel) a tanításhoz szükséges derűtség visszaszerzésére. Az igazgató ezen kívül a pedagógiával foglalkozván, mintegy az idealizmus képviselőjévé lesz, pl. osztályozó értekezleten; s annyival inkább, mert a tanárok a főt említett küszöbalti képzetek miatt, meg a tanulók és gyűlések nagy tömegétől fáradtan bizonyos gépiességgel ítélik meg a tanulókat.

Míg az igazgató az általánosítás és a szaktárgytól való elhidegedés útján jár, a tanár a kapitalisztikus iskolában (mint a gyári munkás saját gépe kezelésébe) mind jobban belecsontosodik saját, vagy legsajátabb szaktárgyába. Itt ugyanis könnyen lehetséges, hogy a 2—3 szaktárgyra képesített tanár csak egyik kedvenc tárgyát, sőt egy tárgynak is csak egyik részét tanítsa évenként. Milyen alaposan köszülhet tárgyi és módszeres szempontból az ilyen tanár! Ha kedve van hozzá, milyen jó alkalma van a tudományos működésre! De árnyoldala is van ennek a rendszernek: a tanár a legjobb akarattal sem emlékezhet, miket említett az egyik osztályban s mit a másikban, emiatt ismétlésekbe esik vagy hézagokat hagy tanítás vagy kikérdezés közben és mindenesetre elhomályosodnak a tanításban egyes finomságok. Sok tanár megunja a párhuzamos tanítást, ugyanannak az anyagnak ismételt előadását. Pedig mikor a tanár unni kezdi a tanítást, a tanuló már megis únta s a tanuló érdeklődésének hiánya a nem tanulás és fegyelmetlenség kútfeje.

Ha nem is a kapitalisztikus iskolának, de a kapitalisztikus életnek kísérelő jelensége a tanárok mellékfoglalkozása. Az iskola részéről gazdasági szempontok itt annyiban játszanak közre, hogy a) az óraadó mindig olcsóbb mint a rendes tanár, b) óraadással, teljén ideiglenesen kell ellátatni a kísérelteképpen szervezett új osztályok tanítását. Nagy városokban, pl. Bpstenen, a nagy távolságok miatt az óraadó tanár heti 6—12 órát veszít az ide-oda való szaladgálás miatt.

Csábító megoldásnak kínálkozik a mellékfoglalkozásnak a rendes iskolában való biztosítása. Kevesebb idővesztésébe kerülne a tanárnak, kevesebb tanulót kellene megismernie s ennek iskola és tanár hasznát venné. Viszont ez a megoldás a biztos existenciák kevesbitésére vezetne s ez erkölcsi szempontból veszélyes.

Súlyos teher a nagy iskolák tanáraitra és igazgatójára a sok értekezlet. X tanár tanít az I. c, III. b, és VII. a, osztályban, és 3 osztály-értekezlet helyett 16—20 osztályét kell végighallgatnia, nem is számítva a mellékfoglalkozásával járó üléseket. Mit törődjék olyan osztályokkal, amelyekből egyetlen tanulót sem ismer? Inkább egyébbel tölti idejét az ülésnek más osztályokra vonatkozó részén. Ime, a testületi üléseken mind általánosabban elharapózó nem-érdeklődés, unalom, zajongás s az igazgató és tanárok közt előálló némely sürdődés oka. Előnkbe tolakodik az a föltevés, hogy a szaktárgyába csontosodott, gépiesen ítélő tanár magas követelményekkel lép föl, könnyen buktat. Ebből a szempontból a keresk. iskolák értesítői alapján számításokat is tettem, de az eredmény negatív volt, a bukottak átlagos százalékában nincs nagy eltérés nagy és kis iskolák közt.

A modern tanulóra is rányomta bélyegét a kapitalizmus s ez a tény a felső osztályokban már szembeötölő, még feltűnőbb abban az iskolában, amely csak 14—15 évesnél idősebbeket tanít: a felső kereskedelmiben. Jönnek ide olyan tanulók, akiknél az iskola a célját: az erkölcsös cselekvésre való igyekezetet, a lelkiismeretességet már elérte; jönnek fájdalom olyanok is, akiknek lelkében ez a nevelő igyekezete már előre hajótörést szenvedett. Olyan ez a sereg, vagy még olyanabb, mint a Faust prológusában leirt közönség, — bizony nem hiányzik egyik fajta sem, fiatalságuk ellenére sem hiányzik az sem, aki borzalmasan sokat olvasott; ellenben van olyan is, aki a Faust közönségéből okvetlenül hiányzott volna, mert az előadás végére nem ígértek — érettségi bizonyítványt.

Távol áll tőlem, hogy a bizonyítvány szerzésére való törekvést hibáztassam, hiszen a bizonyítvány szerzése is hozzátartozik már a létfontartáshoz. De hiába: a színház közönségében ritkán akad olyan, aki a színészek munkáját zavarná, vagy lehetetlenné tenné, az iskolában azonban ez évenként megújuló jelenség.

A sokat olvasottakkal szemben van, aki még ujságot sem olvasott soha; van gazdag és szegény, — általában rendkívül nagyok a különbségek a tanulók között. Színház, múzi, kávéház, orfeum, angol park és a többi számos, kevés tiszteletre méltó járuléka a kapitalista életnek sok növendékünk előtt már annyira ismerős, hogy helyük már nem is az iskolában, hanem javító- vagy ideggyógyító intézetben volna. S amilyen nagy a kapitalista életben a mulatozásra csábítás,

olyan nehéz a kifogásolt mulatozások ellenőrzése a kapitalista iskolában. Hogyan tudja meg egyáltalában a tanár, hogy valamelyik növendéke tévutra jutott? Sokan ezt naiv kérdésnek találják, helyesebbnek tartanák a következő formában: hogyan tudja meg a tanár, hogy egy adott napon az ifjúságnak melyik része és hol mulat? Pedig ez is fontos kérdés, mert ifjúságunk egy része ma abban tetszeleg magának, hogy 30 éves korában olyan pózzal fog beszélni, mint amilyenek mintaképei siratják kitombolt ifjúságukat s eljárt szott agg korukat.

S hogyan ellenőrizzük a tanulók olvasmányait? A kapitalista kor garmadával ontja könyveit, lapjait; hol az a tanár, aki bár csak számbavehető töredékét olvashatná mindannak, ami növendékeinek kezében megfordult? Az ifjúság érdekében fölöttébb szükségesnek tartanám, hogy legalább a divatos írók műveit olvassuk és igyekezzünk beleélni magunkat a tanuló lelkivilágába, aki még keveset olvasott. Szükségesnek tartom ezt hangoztatni. Hazánkban pl. a renaissance hamarabb elterjedt, mint Franciaországban, mert ottan volt már mély kultúra, amely a tehetetlenségi erő törvényénél fogva az ujjal szembezállott, — éppen így az egyes emberben is észrevehető a tehetetlenség ereje. Aki keveset olvasott, kevésbé tud helyesen értékelni s nem érti meg könnyen a másféle ízlésűt. Ha már most a modern írókat olvasó tanuló észreveszi, hogy tanárai nemcsak nem méltányolják, de még csak nem is olvassák ezeket, egyszerűen vaskalaposnak, elmaradottnak tekinti a tanárt, és fejletlen ítéletével rossz helyről választja mintaképeit, mivel tanárával a gondolatait meg nem vitathatta.

Már az eddigiekből is látszik, hogy a kapitalisztikus iskola az «egyéniség» élesebb kifejlődését előmozdítja, s a kapitalista világfelfogás: az individualizmus, az egyén szabadsága néha még egy lépéssel tovább is segít. Minden szabad, ami másnak kárt nem okoz, mondja Spencer, — s ugyan kinek van kára abból, ha a középiskola tanulói pálcával, cigarettázva járnak az utcán: az ártatlan ifjúság ebben a szabadság és férfiaság jelét élvezzi. S a vaskalapos tanárok ezt helytelennek találják! Pedig a vaskalaposoknak van igazuk, mert az az ifjú, aki nem érzi viselkedésének nyegle voltát, az a hibájának nincs tudatában s így meg sem javulhat; ez az az ifjú, akit Sokrates az igazi bűnösnek nevez: az öntudatlanul vétkező, s ez az, akit az ó-kor másik nagy nevelője, Jézus sem fogadhatott volna kegyelmébe, mert bűnbánat nem ébredhet bennök, éppen öntudatlanságuk miatt. S rövid tanári pályámon is tapasztaltam, hogy az életben nehezen találják helyöket az ilyen nyegle diákok.

Azonban jó irányban is fejleszti a kapitalisztikus iskola az egyéniséget. Mikor a kapitalizmusnak az individualizmussal való szo-

ros kapcsolatára gondolunk, lehetetlen az «egységes középiskola»-ért folyó harcot szó nélkül hagynunk. Az egységes középiskola, amely a nevelés egységes céljára, az erkölcsös jellem fejlesztésére igyekszik, minden pedagógusnak ideálja, amint az igazi családi érzésű embernek a gyermekek családi nevelése az ideálja. De amint a gyár elszakítja, gépeihez húzza, meg óvodába, gyermekmenhelybe löki szét a család tagjait, éppen úgy a modern élet a maga szövevényességével magához rántja a tanulókat a pedagógus kezéből. Tanulságos volna az egységes középiskoláért folyó harc történelmét összehasonlítani a középiskolában keletkezett elágazásokéval.¹ Ki lehetne mutatni, hogy minden erősebb egységesítő mozgalom nyomán egy-egy újabb elágazás keletkezett. Az egységesítés gondolatának képtelensége azonban akkor lesz teljesen világos előttünk, ha középiskola helyett általában közép-fokú iskoláról beszélünk. Az élet megköveteli a középfokú (pl. kereskedelmi, tanítóképző) szakiskolákat; ezeknek az egységes középiskolába való foglalására nem is gondoltak. Ezekre szükség van, mert a modern élet nagyon sokoldalú; a középiskola elágazásaira pedig szükség van, mert már a felső oktatás is nagyon sokoldalú, és mintegy megköveteli a középiskolától, hogy olyan sok irányban készítsen elő, amilyen sok irányt egységes iskolába összeszorítani lehetetlen. Az érettek jelentékeny százaléka ugyanis olyan pályát választ, amilyenre középiskolai élete mintegy előkészítette.² Ezért veszedelem, ha ez az előkészítés egyoldalú. Ezt a bajt a kapitalista iskola csökkentti: ha az élet valamit követel, nyomban kész a teljesítésére. Így pl. a mai élet néha más nyelv (angol, olasz) tudását is követeli, mint amit az iskolában is tanítanak. Magától kínálkozik a megoldás, hogy az egyik párhuzamos osztályban harmadik idegen nyelvet tanítsanak. A kapitalista élet követeli a furkációkat s a kapitalista iskola fölöttébb alkalmas erre a célra. S itt könnyű a nagy tanuló tömeggel önképző-, gyorsíró-, zene-, torna- stb. egyesületek alapítása, ifjúsági lapszerkesztés; mindezek az egyéniség továbbfejlesztésének, érvényesülésének melegágyai.

Az egyéniség fejlődését, általában a szabad fejlődést az is előmozdítja, hogy a tanuló évről-évre új környezetbe kerül. Legvilágosabb példája ennek az olyan kereskedelmi iskola, amelyben, 3—4—5 párhuzamos osztály van: az alsó e) osztályt az új iskolai évben el kell osztani 4 részre, a középső d)-t pedig 3 részre. Ismeretlen tanulótar-

¹ Nálunk különösen Schneller István ismételten hangsúlyozta az elágazások szükséges voltát; l. M. P. 1905, 449—485.

² Az orvosi karoknak az utóbbi években való megnépesedése hihetően az egészségtan gondosabb tanításának következménye.

sak, sőt elkerülhetetlenül új tanárok körébe jut a tanuló több évfordulónál, akárcsak ha egészen idegen iskolába iratkozott volna be.

A kapitalisztikus iskolának elsorolt és hasonló kérdései sok meggondolni valót adnak. A tanulóknak és így a nemzetnek nagy érdeke, hogy ezek a kérdések észrevétlenül ne maradjanak.

(Győr.)

Török Pál.

A pszichológia és a gazdasági érdekek.

A kísérleti pszichológiának mai, már kritikailag leszűrt ismereteket nyújtó korszakában kissé merésznek látszó kérdés tolódik az előtérbe. A probléma röviden az: miként lehet eddigi pszichológiai ismereteink és tervszerű kísérleti vizsgálatok alapján megállapítani, hogy valamely egyén melyik életpályán tudja elérni az ő lelki be rendezése által meghatározott aktivitásának legjavát s mekkora valamely egyénnek a különböző életpályák terén a maximális teljesítő képessége. E kettős probléma gazdasági jelentősége kétségtelen, de egyuttal szinte megoldhatatlannak látszik; mégis foglalkozunk vele, mert olyan kiváló s kétségbevonhatatlanul józan kritikájú tudós teszi vizsgálatainak tárgyává, mint *Münsterberg*,* az amerikai Harvard-egyetem tanára. Idevágó gondolatai és vizsgálatai nagyon tartalmasak, újabb teendőkre nézve gazdag programot adnak s az egész kérdés pedagógiai szempontból is fontos.

Münsterberg abból a gondolatból indul ki, hogy a pszichológia mai fejlődési fokán már nemcsak bizonyos lelki történések oki összefüggését írhatja le és magyarázhatja, hanem alkalmas arra is, hogy megállapítsa ama feltételeket, melyek mellett különösen gazdasági szempontból célszerű cselekvések a legelőnyösebben peregnek le. A fizika pl. egyrészt a testek külső változásainak törvényeit tárgyalja és magyarázza, de másrészt mint technikai tudomány gyakorlati célok elérésére (pl. gépek szerkesztésére) mellőzhetetlen segítséget nyújt. Teljesen hasonló módon a pszichológia mint *alkalmazott pszichológia* (angewandte Psychologie) megmagyarázhatja pl. a figyelem ingadozásának az okait, de másrészt mint *pszichotechnika* megadhatja ama lelki feltételeket is, melyeket egy bizonyos működésre szükséges speciális figyelem megkíván. A pszichológiának ilyen technikai szempontból való alkalmazására Münsterberg nem öletszerűen jutott. Észak-Amerika néhány hatalmas gyártelepének vezetői, kik

* *Hugo Münsterberg: Psychologie und Wirtschaftsleben. Ein Beitrag zur angewandten Experimental-Psychologie* II. Auflage. Leipzig, 1913, Barth, 192 lap.